

IZZAT SULTON NAZARIYOTCHI OLIM SIFATIDA

Alijonova Mo'minaxon

Farg'ona davlat universiteti filologiya fakulteti o'zbek tili yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya: *Maqola o'zbek adabiyotshunosligining yetuk nazariyotchisi Izzat Sulton (1910-2001) ilmiy va ijodiy merosiga bag'ishlangan. Unda olimning hayot yo'li, ko'p qirrali faoliyati va adabiyot nazariyasini shakllantirishdagi muhim hissasi yoritilgan. Asosiy e'tibor Izzat Sultonning o'zbek tilidagi birinchi "Adabiyot nazariyasi" darsligiga (1939-yil; keyingi nashrlari 1979-1986) qaratilgan bo'lib, u uzoq yillar adabiyot nazariyasi fanini o'qitishning asosiy qo'llanmasi bo'lib xizmat qilgan. Olim badiiy obraz, janrlar nazariyasi va adabiy jarayon masalalarini ilmiy jihatdan yoritgan. Shuningdek, mumtoz adabiyot (Alisher Navoiy ijodi) va zamonaviy dramaturgiyaga oid tadqiqotlari, "Navoiyning qalb daftari" asari hamda dramatik asarlari orqali nazariya va amaliyot uyg'unligi ko'rsatilgan. Maqolada Izzat Sulton merosining ilmiy va amaliy ahamiyati baholangan. Uning asarlari bugungi kunda ham o'zbek adabiyotshunosligi va ta'lim tizimi uchun muhim manba hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *Izzat Sulton, adabiyot nazariyasi, badiiy obraz, mumtoz adabiyot, dramaturgiya, Navoiyshunoslik.*

Аннотация: *Статья посвящена научному и творческому наследию выдающегося теоретика узбекского литературоведения Иззата Султона (1910–2001). В ней освещается жизненный путь учёного, его многогранная деятельность и значительный вклад в формирование теории литературы. Основное внимание уделяется первому учебнику Иззата Султона по теории литературы на узбекском языке («Теория литературы», 1939 г.; последующие издания — 1979–1986 гг.), который на протяжении многих лет служил основным пособием для преподавания дисциплины «Теория литературы». Учёный научно осветил вопросы художественного образа, теории жанров и литературного процесса. Кроме того, через исследования классической литературы (творчество Алишера Навои), современной драматургии, произведение «Дневник сердца Навои» и драматические сочинения показана гармония теории и практики. В статье дана оценка научной и практической значимости наследия Иззата Султона. Его труды и сегодня остаются важным источником для узбекского литературоведения и системы образования.*

Ключевые слова: *Иzzат Султон, теория литературы, художественный образ, классическая литература, драматургия, навоиеведение.*

Abstract: *The article is dedicated to the scientific and creative legacy of the prominent theorist of Uzbek literary studies, Izzat Sultan (1910–2001). It highlights the scholar’s life path, his multifaceted activities, and his significant contribution to the formation of literary theory. Particular attention is paid to Izzat Sultan’s first textbook on literary theory in the Uzbek language (“Theory of Literature”, 1939; subsequent editions 1979–1986), which served as the main manual for teaching the subject of literary theory for many years. The scholar provided a scientific analysis of the artistic image, the theory of genres, and issues of the literary process. In addition, through his research on classical literature (the works of Alisher Navoi), modern dramaturgy, the work “Navoi’s Heart Diary”, and his dramatic works, the unity of theory and practice is demonstrated. The article evaluates the scientific and practical significance of Izzat Sultan’s legacy. His works remain an important source for Uzbek literary studies and the education system to this day.*

Keywords: *Izzat Sultan, literary theory, artistic image, classical literature, dramaturgy, Navoi studies.*

O'zbek adabiyotshunosligi tarixida nazariy bilimlarning shakllanishi va rivojlanishi murakkab va mas'uliyatli jarayon bo'lib, u milliy adabiy merosni chuqur anglash, zamonaviy adabiy jarayonni ilmiy tahlil qilish va kelajak avlodlarga ilmiy asoslangan bilim berish bilan bog'liqdir.

XX asrning birinchi yarmida o'zbek adabiyoti fanining ilmiy asoslarini yaratishda bir qator yetuk olimlarning hissasi beqiyos bo'lgan. Ular orasida Izzat Sulton (1910-2001) alohida o'rin tutadi. U nafaqat adabiyotshunos, tanqidchi va dramaturg sifatida, balki, eng avvalo, nazariyotchi olim sifatida o'zbek adabiyot nazariyasini tizimli ravishda shakllantirishga muhim hissa qo'shgan.

Izzat Sultonning ilmiy faoliyati o'zbek tilida birinchi marta “Adabiyot nazariyasi” darsligini yaratish (1939-yil) bilan bog'liqdir. Ushbu darslik uzoq yillar davomida nafaqat O'zbekistonda, balki butun O'rta Osiyo respublikalarida adabiyot nazariyasi fanini o'qitishning asosiy qo'llanmasi bo'lib xizmat qilgan.

Olimning bu asari adabiy jarayon, badiiy obraz, janrlar nazariyasi, uslub va kompozitsiya masalalarini ilmiy jihatdan yoritishda muhim yangiliklar kiritgan. Izzat Sulton shu bilan birga mumtoz adabiyotimiz, xususan, Alisher Navoiy ijodini nazariy tahlil qilish, zamonaviy dramaturgiya va adabiy tanqidning ilmiy asoslarini shakllantirish yo'nalishlarida ham samarali ishlagan.

Bugungi kunda, mustaqillik sharoitida o'zbek adabiyotshunosligi milliy qadriyatlar va jahon adabiy-nazariy tajribasini uyg'unlashtirish yo'lida rivojlanmoqda. Shu bois Izzat Sulton kabi nazariyotchilarning merosini qayta ko'rib chiqish, uning kuchli tomonlarini yangi davr

talablari asosida baholash dolzarb ahamiyat kasb etadi. Uning asarlari bugungi talabalar va yosh olimlar uchun adabiyotni chuqur tushunishda muhim manba bo'lib qolmoqda.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi - Izzat Sultonni nazariyotchi olim sifatida har tomonlama tahlil qilish, uning o'zbek adabiyot nazariyasini shakllantirishdagi o'rnini ochib berishdir. Quyidagi vazifalar belgilangan:

- ✓ Izzat Sultonning hayoti va ilmiy-ijodiy faoliyatining umumiy ko'rinishini yoritish;
- ✓ uning “Adabiyot nazariyasi” darsligi va boshqa nazariy asarlaridagi asosiy g'oyalar va yangiliklarni tahlil qilish;
- ✓ mumtoz va zamonaviy adabiyot nazariyasiga qo'shgan hissasini ko'rsatish;
- ✓ nazariya va amaliyot (dramaturgiya) uyg'unligini misollar orqali ochib berish;
- ✓ olim merosining bugungi ilmiy va amaliy ahamiyatini baholash.

Tadqiqotda tarixiy-xronologik, tahliliy va qiyosiy usullardan foydalaniladi. Maqola Izzat Sultonning asl asarlari, ilmiy tadqiqotlar va rasmiy manbalarga asoslanadi.

Izzat Sultonning nazariy merosi o'zbek adabiyotshunosligining poydevorlaridan biri sifatida qoladi. Uning ilmiy qarashlari nafaqat o'tmishni tushunishga, balki hozirgi adabiy jarayonni ilmiy asosda baholashga ham yordam beradi. Maqolada ana shu merosning asosiy jihatlari yoritiladi.

Izzat Sulton (to'liq ismi - Izzat Otaxonovich Sultonov) 1910-yil 16-noyabrda (ba'zi manbalarda 21-noyabr yoki 29-noyabr) Qirg'izistonning O'sh shahrida chevar (hunarmand) oilasida dunyoga keldi. Otasining erta vafoti tufayli bolalar uyida tarbiyalandi. 14 yoshida Toshkentga kelib, “Naqimjon” (yoki “Narimonov”) nomli maktabda o'qidi, so'ng Ta'lim-tarbiya texnikumini tamomladi (1929). 1930-yilda esa O'rta Osiyo Davlat universiteti (hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti) ijtimoiy fakultetiga o'qishga kirdi.

Ilk mehnat faoliyati maktab o'qituvchiligi bilan boshlandi (1930). Keyin “Batrak” gazetasida mas'ul kotib, “Kambag'al dehqon” gazetasida xodim bo'lib ishladi. 1931-yildan matbuotda adabiy-tanqidiy maqolalari chiqa boshladi. Uning ilk maqolalaridan biri “Yosh leninchi” gazetasida “Mir Alisher Navoiy” sarlavhasi ostida e'lon qilingan edi. 1932-yilda “Qizil O'zbekiston” gazetasida adabiyotshunoslikka oid ilk tanqidiy maqolasi bosildi. 1934-1937-yillarda aspiranturada o'qish bilan birga jurnalistik va tanqidiy faoliyatni olib bordi.

1937-yilda Nizomiy nomidagi Toshkent pedagogika institutini tamomlagach, ilmiy va pedagogik faoliyatini yanada faollashtirdi. 1946-yilda “Alisher Navoiyning 'Mezon ul-avzon' asari va uning tanqidiy matni” mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini himoya qildi. Uzoq yillar O'zbekiston Fanlar akademiyasi Til va adabiyot institutida ishladi, adabiyot nazariyasi sektori mudiri lavozimida faoliyat yuritdi. 1950-1953-yillarda Moskva davlat universitetida (M.Lomonosov nomidagi MGU) SSSR xalqlari adabiyoti kafedrasida o'qituvchi bo'lib xizmat qildi.

Izzat Sultonning ijodiy faoliyati ko'p qirrali bo'lib, u adabiyotshunos, tanqidchi, dramaturg, kinossenariy muallifi va jamoat arbobi sifatida tanildi. Uning ilmiy merosining eng muhim qismi o'zbek tilidagi birinchi “Adabiyot nazariyasi” darsligi hisoblanadi (1939-yil; keyingi nashrlari - 1979, 1980, 1986 va boshqalar). Ushbu darslik nafaqat O'zbekistonda, balki butun O'rta Osiyo respublikalarida uzoq yillar davomida adabiyot nazariyasi fanini o'qitishning asosiy qo'llanmasi bo'lib xizmat qildi.

Dramaturg sifatida ham Izzat Sulton katta iz qoldirdi. U Uyg'un bilan hamkorlikda “Alisher Navoiy” tarixiy dramasini yozdi (1941). “Imon”, “Noma'lum kishi”, “E'tiqodli odamlar” (1960) va boshqa sahna asarlari o'zbek dramaturgiyasining muhim namunalari sirasiga kiradi. Uning stsenariylari asosida “Alisher Navoiy”, “Fidoiyi”, “Shoir qalbi” kabi filmlar suratga olingan. Olim “O'zbekfilm” kinostudiyasida maslahatchi va rahbar sifatida ham faoliyat ko'rsatgan.

Izzat Sultonning ilmiy qiziqishlari asosan mumtoz adabiyot (ayniqsa, Alisher Navoiy ijodi), adabiy nazariya, zamonaviy adabiy jarayon va dramaturgiya masalalarini qamrab olgan. U Navoiy merosini chuqur o'rgangan, “Navoiyning qalb daftari” kabi asarlarida buyuk shoir ijodini nazariy va badiiy jihatdan tahlil qilgan.

Ilmiy va ijodiy xizmatlari uchun Izzat Sulton bir qator yuqori mukofotlar bilan taqdirlangan:

O'zbek SSR xizmat ko'rsatgan san'at arbobi (1964),

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi (1981),

Beruniy nomidagi O'zbekiston Davlat mukofoti laureati (1970),

"Shuhrat" medali (1992),

Ikki ta orden va Kompartiya MK hamda Oliy Kengash rayosatining faxriy yorliqlari sohibi.

1995-yilda O'zbekiston Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademik) etib saylangan. Hayotining so'nggi yillarida ham ilmiy va ijodiy faoliyatini davom ettirgan Izzat Sulton 2001-yil 29-iyulda Toshkent shahrida vafot etgan va Chig'atoy qabristoniga dafn etilgan.

Shunday qilib, Izzat Sultonning hayot yo'li oddiy bolalar uyidan boshlanib, o'zbek adabiyotshunosligi va dramaturgiyasining yetakchi namoyandalaridan biriga aylanishi bilan yakun topdi. Uning ko'p qirrali faoliyati milliy adabiyot fanining shakllanishi va rivojlanishida muhim bosqich bo'lib qoldi.

Izzat Sultonning o'zbek adabiyotshunosligidagi eng muhim xizmati uni yetuk nazariyotchi olim sifatida belgilaydi. Izzat Sulton o'zbek adabiyotshunosligida yetuk nazariyotchi olim, adabiyotshunos, tanqidchi va dramaturg sifatida alohida o'rin tutadi. Uning ko'p qirrali ilmiy-ijodiy faoliyati milliy adabiyot nazariyasining shakllanishi va rivojlanishida muhim bosqich bo'ldi.\

Izzat Sulton o'zbek tilidagi birinchi “Adabiyot nazariyasi” darsligini yaratdi. Ushbu asar uzoq yillar davomida oliy o'quv yurtlarida adabiyot nazariyasi fanini o'qitishning asosiy qo'llanmasi bo'lib xizmat qildi. Darslikda adabiy jarayonning qonuniyatlari, badiiy obraz, janrlar nazariyasi, uslub va kompozitsiya masalalari ilmiy jihatdan yoritilgan.

Izzat Sulton mumtoz adabiyotimizni, xususan, Alisher Navoiy ijodini nazariy tahlil qilishda ham samarali ishlagan. Zamonaviy dramaturgiya va adabiy tanqid nazariyasiga oid tadqiqotlari bilan nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirdi. Uning dramatik asarlari nazariy qarashlarining amaliy ifodasi bo'ldi.

Izzat Sulton merosining ilmiy ahamiyati shundaki, u o'zbek adabiyotshunosligining poydevorini mustahkamladi va keyingi avlod olimlari uchun metodologik asos yaratdi. Bugungi kunda ham uning asarlari ta'lim tizimida va adabiy tadqiqotlarda keng qo'llanilmoqda. Amaliy jihatdan esa bu meros yosh avlodni tarbiyalash, adabiy tanqidni rivojlantirish va milliy adabiyotni ilmiy asosda o'rganishda muhim rol o'ynaydi.

Izzat Sulton o'zbek adabiyot nazariyasini shakllantirish va rivojlantirishda katta xizmat ko'rsatgan buyuk olimdir. Uning ilmiy merosi nafaqat o'tmishni chuqur anglashga, balki hozirgi adabiy jarayonni ilmiy baholash va kelajak avlodlarni tarbiyalashga ham xizmat qiladi. Bu merosni chuqur o'rganish va rivojlantirish bugungi yosh olimlar oldidagi dolzarb vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi. Toshkent: O'qituvchi, 1939, 1980, 1986.
2. Izzat Sulton. Navoiyning qalb daftari. Toshkent, 1969.
3. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi va Wikipedia (eng to'liq biografiya): https://uz.wikipedia.org/wiki/Izzat_Sulton
4. Arboblar.uz: <https://arboblar.uz/uz/people/izzat-sultan>
5. Ziyouz.com: <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/o-zbek-ziyolilari/izzat-sulton-1910-2001>
6. Ismlar.com: <https://ismlar.com/uz/famous-people/Izzat%20Sulton>
7. “Navoiyning qalb daftari” haqida: <https://kitobxon.com/oz/kitob/navoiyning-qalb-daftari>